

*Алена ЯСКЕВІЧ,
кандыдат філалагічных навук*

Балады Яна Чачота

З паэтаў-філаматаў, якія ўсвядомілі неабходнасць стварэння літаратуры на роднай мове, найбольшага поспеху ў распрацоўцы балады дасягнуў Ян Чачот. Гэта быў адзін з самых плённых беларускіх паэтаў нашай літаратуры першай паловы XIX стагоддзя, творчасць якога па папулярнасці супернічала з творчасцю яго сябра А. Міцкевіча на тэрыторыі тагачаснай Беларусі. .

А. Міцкевіч і Я. Чачот выпрацоўвалі розныя тыпы ўзаемадзеяння з вуснай паэзіяй.

На думку Мархеля, засваенне беларускага фальклору ў Міцкевіча шматстайнае. Яго літаратурнай практыцы ўласцівыя складаныя і надзвычай тонкія ўзаемаадносіны вусна-паэтычнай і “кніжнай” стыхій на ўсіх, бадай, творчых узроўнях. “У Чачота ж мастацкае асваенне фальклорнага набытку было менш рухомае, дамінуючай формай доўгі час для яго заставалася апрацоўка беларускага меласу. Чачотаўскае стаўленне да вусна-паэтычнай творчасці мела пэўную зададзенасць, выяўляла сувязь з асветніцкім рацыяналізмам. Можна, якраз таму спачатку Чачот і не прыняў наватарскіх пачынанняў Міцкевіча”¹.

З цягам часу яго пачалі цікавіць песні як крыніцы, дзе можна было адшукаць гістарычнае паданне, убачыць характар, звычаі і пачуцці старонкі, дзе іх спяваюць, паглыбіцца ў народны побыт, вераванні, мараль, этыку.

Усяго ў Чачота сем балад: “Бекеш”, “Наваградскі замак”, “Свіцязь”, “Падземны звон на горцы ў Пазяневічах”, “Узногі”, “Калдычэўскі шчупак”, “Радзівіл, альбо Заснаванне Вільні”, і ўсе яны на польскай мове. Для кожнай з балад аўтар распрацоўвае сваю страфу і свой памер.

Хочацца перш за ўсё адзначыць змястоўнае багацце Чачотаўскіх балад – патрыятычныя, гістарычныя матывы, зусім у згоддзе баладным жанрам, спалучанні з высокай лірыкай любоўнага пачуцця, зямнога і высокага, якое ў рамантыка Чачота мацней за смерць.

Упаў перад ёй і халодныя губы

Каханай цалуе ў адчаі.

Ды толькі яна не праішэпча

ўжо: “Любы”...

О, хто яго гэтак карае?

Як хораша і тонка спалучае паэт у баладным радку дзякуючы закону “адзінства і цеснаты раду” планы інтымныя з патрыятычнымі, эпас з лірыкай, яскравая адзнака таго, што нацыянальная балада шукала і ўжо свае жанравыя берагі:

*Ах, ганьба таму, хто пачуццям
адданы,
Свой край на дзяўчыну мяняе,
Каханкаю першаю нашай –
айчына,
Ёй служым, яе мы шануем.*

Дзве балады Чачота “Падземны звон на горцы ў Пазяневічах” і “Узногі” – першыя ластаўкі рэалістычнай балады сацыяльнага зместу.

Калі ў першай баладзе пераважае яшчэ міфалагічна-хрысціянская афарбоўка з пэўнымі элементамі дыдактызму:

*Так, божыя слугі жыць сціпла
павінны,
Быць шчырымі, роўнымі з
людям,
Пра душы, пра добрае дбаць
штохвіліны*

*І быць у паводзінах цудам;
то матыў другой балады – наскрозь сацыяльны пафас, боль за прыгнечаны бедны бяспраўны люд:*

*Нястача навокал. І пуста і гола.
Схуднелыя волікі ён запрагае,
За пояс — сякеру. Так
роспач ды голад
Вядуць яго ўночы па дрэва да гаю.*

*Прыбілі дзяўчыну, дахаты на волі
Пайшла, ну а дома скруціла нябогу —
Памерла ад голаду, сораму, болю,
Адпомсціць за ўсё даручаючы богу.*

Па гэтым сацыяльна-грамадзянскім кірунку пойдзе далейшае развіццё жанру потым у Ф. Багушэвіча.

Цікава назіраць за творчасцю Я. Чачота, як узнікае, набірае моц баладны жанр, для якога характэрны ў асноўным аўтарскі погляд “збоку” — драматычна

завостраны і адначасова аб’ектывізавана адцягнены, а чытач мае права вольнага выбару: прыняць ці не прыняць твор. Але паступова, па меры таго, як легендарна-фантастычныя сюжэты набліжаюцца да рэчаіснасці, эпока спалучаецца з элементамі лірыкі, расце драматычная напружанасць, меншае памер балады і колькасць радкоў у баладнай страфе. Адбываецца пераўтварэнне народнага сюжэта-здарэння ў баладны сімвал, што і складае аснову паэтыкі літаратурнай балады.

І як вяршыня баладнай творчасці Чачота — яго “Узногі”. Пра гэты твор можна сказаць словамі Бялінскага: “У ім галоўнае, не падзея, а адчуванне, якое яна абуджае, думка, на якую яна наводзіць чытача”.

А гэта ўжо адзнака дасканалай балады — адзнака высокай ступені развітасці жанру і філіграннасці майстэрства пісьменніка.

Як бачым, беларуская балада як жанр недзе ўжо ў 30–50-я гады вызначыла шлях свайго развіцця. І ўзорам гэтага жанру, як нам уяўляецца, трэба лічыць балады Чачота, у якіх ужо намеціліся асноўныя рысы гэтага жанру. Але паэт у паладным жанры моцна яшчэ трымаецца шырока разгорнутай падзейнасці. Апошнія родніць яго баладныя творы з эпока-гераічнай паэмай.

Праўда яшчэ і пазней у В. Дуніна-Марцінкевіча знойдзем мы ўзоры баладнага эпасу з непераададзеным элементам бытавой дэталізацыі і храналагічнай падзейнасці.

Але важнейшым структурным элементам балады з’яўляецца сцісласць, лапідарнасць яе формы. Сюжэт яе падобны на скручаную спружыну, сцінутую паміж завязкай і развязкай.

І ў творчасці Ул. Сыракомлі балада ўжо абасабляецца з рэчышча буйных формаў эпасу, усталёўваецца ў спецыфічна баладным жанры, набывае яскравыя рысы лірызму і драматызму.

Паглыбіўшыся ў сацыяльны бок рэчаіснасці, беларуская балада дасягнула сваёй ідэйна-мастацкай сталасці ў творчасці Ф. Багушэвіча.

Такім чынам, на працягу XIX стагоддзя беларуская балада ў неспрыяльных умовах літаратурнага развіцця ў асноўным намацала жанравы касцяк, вызначылася ў галоўных напрамках свайго развіцця.

¹Мархель У.І. Рамантычны фалькларызм паэтаў-філаматаў. — Весці АН БССР. Серыя грамадскіх навук, 1984, № 4, С. 93.